UOT 32:93/94

KƏNAN ƏHMƏDOV
Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı
kanan.ahmadov98@gmail.com

MÜASİR DÖVRDƏ ÇİNİN XARİCİ SİYASƏTİNİN ANALİZİ

Müasir dövrdə beynəlxalq münasibətlər sistemində baş verən dəyişikliklərdən yararlanmaq və ya digər adlandırma ilə dəyişikliklərə uyğunlaşma kimi xüsusiyyətlər daha önəmli xarakter almışıdır. Bu baxımdan Çinin "Qlobal güc" olmağa istiqamətlənmiş yüksəlişi nümunə kimi göstərilə bilər. Çox da uzaq olmayan keçmişdə inkişaf xüsusiyyəti diqqət çəkməyəcək dərəcədə zəif olan bir dövlətin yarım əsrlik bir müddətdə əhəmiyyətli dəyişikliklərə gedərək prombelmləri fürsətə çevirməsi tədqiqatçıların diqqətini Çinə yönəldən əsas amillərdən bəlkə də birincisi olmuşdur. Məqalədə Çin xarici siyasətinin xüsusiyyətləri və onun digər güclərlə mübarizədə nə dərəcədə faydalı olmasının analizi aparılacaqdır.

Açar sözlər: Beynəlxalq münasibətlər, xarici siyasət, Çin, "yümşaq güc".

Giriş. Xarici siyasət beynəlxalq siyasi sistem daxilində hökumətlərin fəaliyyətlərini istiqamətləndirmək üçün hazırlanmış strategiyaların məcmusudur. Ümumiyyətlə, bu, bir dövlətin sərhədlərindən kənarda olan dövlətlərlə bütün ünsiyyətidir.

Bir çox nəzəriyyəçilər onu "hökumətlərin öz hərəkətlərini başqa dövlətlərə qarşı yönəltmək üçün istifadə etdikləri strategiyalar" kimi şərh edirlər. Dövlətlər həm çox iştirakçılı beynəlxalq münasibətlərə, həm də konkret problemə və ya regiona yönəlmiş xarici siyasət qururlar. Xarici siyasətin ən mühüm xüsusiyyəti onun ümumi ardıcıllığıdır.

Xarici siyasət prosesini dövlətlərin xarici siyasət qərarlarının qəbulu və onları həyata keçirməsi üçün sərf etdikləri vaxt kimi izah etmək olar. Xarici siyasət prosesləri dövlətdən dövlətə dəyişir. Bunun səbəbi hərbi diktatura, kommunist partiya idarəçiliyi, çoxpartiyalı demokratiya və tək partiyalı (kommunist olmayan) idarəçilik kimi hər bir ölkəyə xas amillərdir [5]. Xarici siyasətin təhlili çox geniş prosesdir. Bu zaman xarici siyasət qərarlarına bir çox amillərin təsir etdiyini bilmək lazımdır. Xarici siyasət qərarı kimi görünən hadisə və ya vəziyyət onu yaradan proseslərdən asılı olmayaraq qiymətləndirilə bilməz [8, s.22]. Əks halda bu vəziyyət dövlətin xarici siyasət təhlilinin düzgün aparılmamasına səbəb olacaqdır.

Xarici siyasəti tək müstəvidə təhlil etmək və həmin səviyyənin elementlərini araşdırmaq kifayət deyil. Bugünkü beynəlxalq münasibətlərə yalnız dövlət mərkəzli təhlillər və şərhlər vermək səhvdir. Qarışıq şəkildə bir-birinə qarışan və bir-birinə təsir edən elementləri də həll etmək lazımdır. Xarici siyasətin necə qurulduğu və həyata keçirildiyi önəmlidir. Çünki bir ölkənin beynəlxalq imicini formalaşdıran onun xarici siyasətidir [8]. Keçmişdə bir dövlətin fəaliyyət mexanizmini istiqamətləndirən ən mühüm amillər təhlükəsizlik və iqtisadiyyat idi. Bu gün siyahıya çoxlu başlıqlar əlavə etmək mümkündür.

Terrorizm, insan haqları, təbii sərvətlər, əhalinin artımı, enerji, ekoloji problemlər və telekommunikasiya kimi mövzular artıq dövlətlərin xarici siyasət qərarlarının qəbulu mərhələlərinə təsir edir. Xarici siyasət təhlilində keçmişdə ən çox araşdırılan dövlət olub. Bu gün lider, liderə təsir edən sahə, liderin dünyanı necə qəbul etməsi, qruplar, ictimai rəy xarici siyasət təhlil edilərkən nəzərə alınan məsələlərdir. Xarici siyasət qərarları qəbul edərkən dövlətlər beynəlxalq sistem daxilində fərqli məhdudiyyət və üstünlükləri ilə mütənasib olaraq güc qazanmağa çalışır və buna uyğun qərarlar verirlər. Dövlətlərin xüsusiyyətləri onların xarici siyasətlərinə ardıcıllıq və standartlar gətirə bilər. Dövlətlər arasında önə çıxan ilk kriteriyalar, şübhəsiz ki, hərbi və iqtisadi gücdür [4]. Bundan əlavə, əhalisi, təbii sərvətlərinin bolluğu, siyasi idarəetmə tərzi, geosiyasi mövqeyi, tarixi və hətta mədəni xüsusiyyətləri dövlətin xarici siyasət qərarlarında təsirli olur. Əslində dövlətlər öz xarici siyasətlərində sahib olduqları keyfiyyətlərdən asılı olaraq qərarlar verirlər.

Bundan əlavə, dövlətin iyerarxik beynəlxalq siyasi sistemdə hansı səviyyədə yerləşdiyini dəqiqləşdirmək lazımdır. Dövlətlər öz səlahiyyətlərinə uyğun qərarlar qəbul edirlər. Orta gücün və

böyük bir gücün verə biləcəyi qərar və qərarlar eyni ölçüdə olmayacaq. Bir sözlə, dövlətlərin beynəlxalq sistem daxilindəki mövqeləri də qərar qəbul etmə meyarları sırasındadır.

Çin Xalq Respublikası yarandığı gündən keçən müddət ərzində həm iqtisadiyyatını təkmilləşdirmiş, həm də siyasi əlaqələrini və əməkdaşlığını genişləndirərək beynəlxalq aktora çevrilməyi bacarmışdır. Dünyanın ən sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyatlarından birinə çevrilməyi bacaran Çinin təxminən yarım milyard insanı yoxsulluqdan xilas etdiyi də qeyd edilir. Bu gün dünyanın 10 ən böyük bankından 2-si Çindədir. Bundan əlavə, 61 Çin şirkəti Global Fortune 500 siyahısındadır. Dünyanın ən uzun 3 dəniz körpüsü və 10 ən böyük konteyner limanından 6-sı Çindədir [4].

Siyasi münasibətlərində uzun bir yol qət etmiş Pekin, bugünkü qəbula görə, beynəlxalq aktor və regional gücdür. Diplomatik əlaqələri olan ölkələrin sayı iki yüzə yaxınlaşan Çin, eyni zamanda bir o qədər də beynəlxalq əməkdaşlığın üzvüdür. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının beş daimi üzvündən biridir. Həmçinin Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatı, ASEAN və G-20 kimi beynəlxalq təşkilatların üzvüdür. Dünya iqtisadiyyatında Çinin uğuruna kömək edən bir çox amillər olsa da, Çinin hər bir əyalətində iqtisadi inkişafda fərqlər bu gün də mövcuddur. Bununla belə, Çin Xalq Respublikası kommunist rejimi ilə idarə olunur və onun idarəetmə tərzi beynəlxalq səviyyədə Çinə olan inamı sarsıdır. Tarixi boyu Şərqi Asiyada güclü siyasi mədəniyyətə malik olan Çin hələ də öz mədəniyyətinin əsas dəyərlərini və ideyalarını qoruyub saxlayır. O, imperiya ideologiyasının davamlılığını təmin edir və yenidən güclü liderlik əldə etmək istədiyini bildirir. Keçmişdə güclü liderliyinin müasir vəziyyətinə nail olmaq missiyasını öz üzərinə götürən Pekin 2049-cu ildə dövlətinin 100-cü ildönümündə beynəlxalq sistemin Çin və bütün dünya üçün fərqli olacağını bəyan edir [1].

Çin Kommunist Partiyasının 19-cu Qurultayında prezident Si Cinpinin "dünya xalqları arasında qürurlu yer tutmaq" və "qabaqcıl qlobal gücə çevrilmək" arzusu bəyan edilib. Çinin xarici siyasətində yeni prosesin başlandığını və hegemon gücə çevrilmək xülyasını bəyan edən bu sözlər Si Cinpindən əvvəl heç bir dövlət başçısı tərəfindən səsləndirilməyib [1].

Çin yüksəlişini davam etdirdikcə və beynəlxalq əməkdaşlıq dairəsini genişləndirdikcə, onun xarici siyasətində çəkiləcək marşrut, şübhəsiz ki, Çinin məqsədlərinə xidmət edəcək. Ancaq əsas sual Çin Xalq Respublikasının 2049-cu ilə qədər öz xarici siyasəti ilə necə bir dünya yaratmağa çalışacağıdır. Buna görə də, beynəlxalq siyasət üçün Çinin xarici siyasətini mənalandırmaq vacibdir. Çinin xarici siyasətinin formalaşdıracağı beynəlxalq sistem üçün iki variant ortaya çıxır. Birincisi, beynəlxalq ittifaqları və iqtisadiyyatı ilə getdikcə güclənən Pekin Qərbin yaratdığı beynəlxalq quruluşu əsaslı şəkildə dəyişəcək. İkinci variant isə Çinin öz iddialarına uyğun olaraq mövcud liberal sistemə qoşulmasıdır [7]. Hər iki variantda əsas olan Çinin əldə etdiyi və gələcək təsirindən/beynəlxalq gücündən hansı məqsədlə istifadə edəcəyidir.

Bu gün Çin Asiya da daxil olmaqla dünyanın demək olar ki, hər bir bölgəsində varlığını hiss etdirir. Buna investisiyaları cəlb etməklə, xarici tərəfdaşlıqlarını artırmaqla nail olur. Enerji asılılığına görə münasibətlərini yaxşılaşdırmaqla beynəlxalq idarəçilikdə iştirak etməyə çalışır. O, hərbi gücünü yeni modernləşdirmə mərhələsinə aparır, donanmasına yeni dənizlərdə təlimlərdə iştirak etmək imkanı verir. Bundan əlavə, özünü dünya ictimai rəyində daha da qabarıq göstərmək üçün addımlar atır. Ən əsası isə qloballaşmanın lokomotivi sayıla biləcək nəhəng iqtisadiyyatı idarə edir.

Demək olar ki, Çin hökuməti öz xarici siyasətində ölçülü, ehtiyatlı və inamlı addımlarla münasibətlər şəbəkəsini toxuyur. Beynəlxalq müqavilələrdə daha çox iştirak edir, regional və beynəlxalq təşkilatlarda daha çox görünür. Bir çox ölkələrlə həmsərhəd olan Çin geosiyasi baxımdan çətin regionda yerləşir. Bundan əlavə, Xalq Cümhuriyyətidir və Cənub və Şərqi Çin dənizində problemlər var. Qərbdəki regional və böyük gücləri nəzərə alsaq, Çinin xarici siyasətdə ehtiyatlı davranmasının səbəbləri başa düşüləndir [5, s.161].

İqtisadiyyatını yüksəldən və gücləndirən Çinin beynəlxalq siyasi sistemin gedişatına təsir edəcəyi şübhəsizdir. Çinin bugünkü ehtiyatlı xarici siyasətini başa düşmək üçün ilk növbədə Çinin xarici siyasətinin tarixi kontekstinə və yaddaşına baxmaq lazımdır. Çünki Çin xarici siyasət qərarlarını verərkən tarixi çətinliklərini unutmur və bəzi prinsiplərini atlamır və ona uyğun olaraq xarici siyasət qərarlarını müəyyən edir. Hər bir ölkə öz tarixi yaddaşından təsirlənir. Əslində Çin xarici siyasətinin keçmişdən bəri izlədiyi qırılma nöqtələrini/həssaslıqları araşdırmaq lazımdır.

Ən əsası Çinin öz sərhədlərinə və sərhədlərinə qarşı həddindən artıq həssaslığıdır. Çin öz tarixi boyu şimal torpaqlarının və şərq dənizinin təhlükəsizliyinə xüsusi diqqət yetirib. Quru qitəsinin bütövlüyü qırılma nöqtəsidir. Ölkə daxilində uzun müddətdir ki, Çin mərkəzçiliyi/materikə sədaqət və Çin mədəniyyətinin üstünlüyünü qəbul etmək siyasəti yürüdülür [8]. Ancaq xarici əlaqələrdə özünü mərkəzdə görmək istəyən Çin öz oxu ətrafında toplanan, hətta sinicləşən qonşuları istəyir.

Çin hesab edir ki, xarici təhlükəsizliyini təmin etməyin yolu daxili təhlükəsizliyini tamamlamaqdan keçir. Bu səbəbdən separatçı siyasətlərin mümkünlüyü Pekini həddindən artıq reaksiya verməyə sövq edir. Çinə görə, uyğur türklərinin türk kimliyinə israrlı yanaşması Çin kimliyinin və mədəniyyətinin daxildə zəifləməsi ehtimalını artırır.

Çinin xarici siyasətində tarixən yürüdülən başqa bir strategiya iqtisadiyyatdır. Demək olar ki, bütün xarici siyasət iqtisadiyyata töhfə vermək üzərində qurulub. Çində zaman-zaman iqtisadi hücumlar həyata keçirilib. Xarici siyasətdə qurulan hər bir əlaqə və əldə edilən hər bir ittifaq Çində iqtisadiyyatı gücləndirmək və milli inkişafa töhfə vermək üçün həyata keçirilir [5]. Çin Kommunist Partiyasının davamlılığını və üstünlüyünü təmin etmək də Çinin tarixindən bu günə qədər davam etdirdiyi xarici siyasət strategiyaları arasındadır. Çinin xarici siyasəti ÇKP və kommunist rejiminin problemsiz davam etməsini təmin etməyə çalışır.

Çin beynəlxalq əməkdaşlıq və razılaşmalarda iştirak etsə də, qlobal liderliyə malik ölkə deyil. Onun liderlik qabiliyyətinin olmaması bəzən öz təşəbbüsü kimi qəbul edilir. O, beynəlxalq problemlərin həllində iştirak etmir və buna görə də qlobal diplomatiyanı formalaşdırmır. Dövlətlərin siyasətini istiqamətləndirməyən Çin "görkəmli və gözə dəyməyən" xarici siyasət aparır [3]. Ona görə də o, beynəlxalq diplomatik güc kimi deyil, beynəlxalq aktor kimi qəbul edilir. Öz maraqlarını qorumağa diqqət yetirən Pekin xarici siyasətinin həmişə sabit və prinsipial olduğunu iddia edir.

Onların digər iddiası isə beynəlxalq sistemə Qərbdən fərqli baxmalarıdır. Çin rəsmiləri öz bəyanatlarında tez-tez hökumətlərinin Qərb hökumətlərindən fərqli olduğunu və siyasi addım və niyyətlərinin onlara aid edildiyi kimi imperialist davranışları ehtiva etmədiyini bildirirlər. Xarici siyasətini zaman-zaman prinsiplərlə ifadə edən Çinin illərdir yeganə siyasəti "Birgə yaşamağın beş prinsipinə sadiqlik" olub.

Beynəlxalq alyanslarda adı tez-tez hallanan Çin əslində qərbyönlü təşkilatlardan və əldə olunan razılaşmalardan narahatdır. Prezident Xi Jinping müxtəlif platformalarda bu narahatlığı ifadə etdi. Bununla belə, Çinin hələ də "beynəlxalq problemlərə qarışaraq həll yolları axtardığını" söyləmək olmaz. Çünki Çin beynəlxalq məsələlərə son dərəcə seçici və tərəddüdlü yanaşır. Bu səbəbdən öz güvənsizliyini aradan qaldırmağa çalışan Çin qlobal nizamla əlaqələrini artırsa da, həmişə ritorikada qalıb.

Sıfır məbləğ və sıfır tolerantlıq kimi şərh edilən Çin xarici siyasəti "vahid Çin" siyasətinə əsaslanır. Çin Kommunist Partiyasının mövcudluğu Çinin xarici siyasətini də istiqamətləndirir. Rejimi hakimiyyətdə saxlamaq üçün təbliğat aparan Partiyanın mahiyyətini Çin tərəfdən anlamaq çətin deyil. "Çin Kommunist Partiyası olmadan Yeni Çin yoxdur". Partiya Çinin bütövlüyünü və milli reputasiyasını qorumaq üzərində qurulub. Çinin xarici siyasətinin formalaşması prosesində Çin Kommunist Partiyası Çin hökuməti ilə eyni məna daşıyır [2].

Bununla belə, Çinin beynəlxalq sistem üçün ifadə etdiyi/təklif etdiyi siyasi model sözün hərfi mənasında liberal rejimi ehtiva edir. "Daxili işlərə qarışmamaq", "asılılıq olmamaq", "neytral investisiya modeli" kimi prinsiplər Çinin beynəlxalq sistemin işləməsi üçün bütün dünya ölkələrinə verdiyi vədlərdəndir. Çinin imicini yeniləmək üçün verdiyi vədlər cazibəsini itirməyə başlayan Qərbin saxladığı idarəçilik yanaşması əvəzinə hökumətlərə dəyərlər təklif edir.

Çin Kommunist Partiyası ilə yanaşı, partiya sədri Si Cinpin də Çinin xarici siyasətinin formalaşmasında mühüm amil kimi görünür. Si Cinpin korrupsiyanın qarşısını almaq üçün daxili siyasətdə dəyişikliklərə başlayıb. Çin elitaları düşünür ki, Cinpinq bu dəyişikliyi davam etdirə bilməsə, Kommunist Partiyası təhlükə altında olacaq. Belə bir ehtimalın reallaşması Kommunist Partiyasının daxili siyasətdə imicinin sarsılması deməkdir. Kommunist Partiyasının davamlılığı rejimin davamlılığını təmin etmək deməkdir. Bu vəziyyət Kommunist Partiyasının sədrliyi rəhbərliyinin ölkədə güclü olmasını zəruri edir. Sonda desək, düzgün olardı ki, Xi-yə qarşı olmaq partiyaya qarşı olmaq deməkdir.

"Çin arzusu" adlandırılan "qabaqcıl qlobal güc" olmaq vizyonu ilk dəfə prezident Xi Jinping tərəfindən dünyaya elan edildi. Bununla belə, Çində ümumi baxış kimi bu, əslində Çinin itirilmiş beynəlxalq statusunu və gücünü bərpa etməsi deməkdir. Təbii ki, Cinpinin "Çin arzusu" Çin üçün beynəlxalq siyasətə qayıdış kimi qiymətləndirilir. Bundan əlavə, 2017-ci ildə keçirilən 19-cu CPC Milli Qurultayında Si Tsinpin ideyaları partiya nizamnaməsinə əlavə edilən Maodan sonra ikinci lider oldu. ÇKP-nin konstitusiyası kimi qəbul edilən partiya nizamnaməsinə "Yeni dövrdə Çinə xas sosializm ideyası" əlavə edildi [6].

Bu gün Çinə Si Cinpinin 2049-cu ilə qədər çəkdiyi marşrut üçün 30 il var. Jinping Çinin xarici-daxili siyasəti və tərəqqisi üçün 30 ili iki bərabər hissəyə böldü. İlk 15 ildə ikinci 15 ilin təməlləri qoyularkən, Çinin beynəlxalq imici təzələnməli və Çin yumşaq gücü ilə görünməlidir [1].

İlk 15 il Sinin nəzərində sona çatdıqca:

- Çinin iqtisadiyyatı və texnologiyası əhəmiyyətli dərəcədə artırılmalıdır. Bundan əlavə, Çin innovasiyalarda qlobal lider olmalıdır.
- Çin mədəniyyəti cəlbedici olmalıdır. "Yumşaq güc" önə çəkilməlidir.

Bu qısamüddətli strategiya cari iqtisadi artımı sabitləşdirir və saxlayır. O, həmçinin Çin iqtisadi artımına qarşı çıxa biləcək fəaliyyətləri aradan qaldıracaq. Üstəlik, Çin mövcud qlobal iqtisadi nizama meydan oxumasa, sülh yolu ilə yüksəlişini qoruyub saxlaya biləcək.

İlk 15 ilin hazırladığı zəmin üzərində qurulacaq ikinci 15 il Çinin milli hədəflərini beynəlxalq hədəfləri ilə birlikdə təqdim edir:

- Bütün siyasi, iqtisadi, sosial, ekoloji və mədəni sahələrdə tərəqqi tam olmalıdır.
- İdarəetmə ön plana çıxarılmalı və maksimuma çatdırılmalıdır.
- Hamı üçün ümumi rifah təmin edilməlidir
- Milli güc və beynəlxalq təsir birləşdirilməli və Çin qlobal liderə çevrilməlidir.

Kommunist rejimi ilə idarə olunan Çin, avtoritar rejimlərin təmin etdiyi dövlət gücünün də töhfəsi ilə XX əsrin sonunda inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında sürətli iqtisadi inkişaf mərhələsinə nail oldu. İqtisadiyyat, şübhəsiz ki, Deng Xiaoing dövründən bəri Çin xarici siyasətinin ən vacib mövzusu olmuşdur. Çin öz iqtisadi gücünü beynəlxalq sistemə yönəltdi, tərəfdaşlıqlar qurdu və hətta iqtisadiyyatı sayəsində özünü təsdiq etdi. Pekin üçün iqtisadi güc bütün digər böyük güclərinkindən fərqli əhəmiyyət kəsb edir. Ekspertlərin fikrincə, dünyanın heç bir ölkəsi Çin qədər öz siyasi kanallarını öz iqtisadiyyatının xidmətinə həsr etməyib.

Çin Den Syaopin dövründə apardığı iqtisadi islahatların davamı olaraq liberal beynəlxalq nizamın əksər qaydalarını qəbul etdi. Onun Ümumdünya Ticarət Təşkilatında (ÜTT) iştirakı da bunun göstəricisidir. Lakin onların Birləşmiş Millətlər Təşkilatı kimi beynəlxalq təşkilatlara üzvlüyü artıb. Çinin iqtisadi inkişafını davam etdirə bilməsi qlobal inteqrasiyanın davam etməsindən asılıdır. Ona görə də çoxtərəflilik Çin üçün zərurət sayılır [4].

Pekinin hazırkı iqtisadi modeli "Sosialist Bazar İqtisadiyyatı"dır. Fərqli tərifdə Çin kapitalizmi sosializm vasitəsilə qurur. Bu məqsədlə Si Cinpinq Den Xiapoing tərəfindən cızılan iqtisadi siyasətin ikinci mərhələsini həyata keçirməyə çalışır. İqtisadiyyatdakı kövrəkliyi minimuma endirməyə və birbaşa investisiyalardan asılılığı bərpa etməyə çalışmaq bu mərhələnin ən vacib məqamlarıdır. Bu məqsədlərdən biri də Çin brendlərini yaratmaqla ixracatda profisiti saxlamaqdır.

Cinpinin həyata keçirməyi planlaşdırdığı mərhələ üçün qarışıq bir model olduğu və bunun da millətçi hissləri yenilədiyi söylənilə bilər. Çin Qərb kapitalizmindən uzaq, öz kapitalizmini yaratmağa çalışır. Çin kapitalizmi Qərbin cazibəsini itirdiyini düşünən ölkələr üçün seçim səbəbi ola bilər. Qısa müddətdə beynəlxalq ticarət dairəsini genişləndirəcək. Mövcud qaydaları qoruyacaq və öz xarici siyasətinə vasitəçilik edəcək iqtisadi inkişafını saxlamaq üçün manevr etməyə davam edəcək. Bu səbəbdən də qəbul etdiyi çoxtərəfliliyi davam etdirəcək və beynəlxalq ittifaqlarını artıracaq. Eyni zamanda, Asiya İnfrastruktur İnvestisiya Bankı (AIIB) və birlikdə inkişaf etdirməyi hədəflədiyi Kəmər Yolu Layihəsi kimi Pekinin rəhbərlik etdiyi iqtisadi qurumları da inkişaf etdirəcək.

Çin üçün enerjiyə təhlükəsiz çıxış və enerji təhlükəsizliyi xarici siyasətini davam etdirmək üçün vacibdir. Çinin fikrincə, enerji təhlükəsizliyi Kommunist Partiyası rejiminin davamlılığı deməkdir. Enerji və rejim arasında bir-birinə bağlı davamlılıq var. Enerjiyə təhlükəsiz çıxış iqtisadiyyatın davamlılığını təmin edir. Sabit iqtisadiyyat o deməkdir ki, Kommunist Partiyasının hakimiyyəti

davam edə bilər. Pekinin iqtisadi kanalları genişləndikcə və iqtisadi güc ölkəyə siyasi güc daxil etdikcə, Çin inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələri ticarət və investisiyalarına cəlb edəcək. Beləliklə, Çin öz iqtisadiyyatı vasitəsilə dünya ölkələrinə mövcud sistemlərindən əl çəkmələri üçün siyasi təzyiq göstərə biləcək.

Dünyanın hər ölkəsində olduğu kimi Çinin də xarici siyasətini formalaşdıran başlıqlardan biri də hərbi güc, daxili və xarici təhlükəsizlikdir. Çinə görə, daxili təhlükəsizliyi tam təmin olunmayan ölkə xarici təxribatlara daha asanlıqla meyilli olacaq. Bu səbəbdən ölkə daxilindəki "üsyanların" yatırılması və separatçı siyasətlərin qarşısının alınması Çin tarixi boyu qanuni bir hərəkət və haq kimi qəbul edilib. Pekinin nəzərində daxili sabitlik həmişə təhlükəsizliyin əsası olub. Təhlükəsizlik üçün istifadə edilən "anquan" termini "tam sülh" kimi tərcümə olunur. Buna əsasən Çinin daxili təhlükəsizlik məsələsində xarici təhlükəsizlikdən daha həssas olduğunu başa düşmək olar [6].

Pekinə görə, hər mənada güclü dövlətə gedən yol çəkindirici ordudan keçir. Bu məqsədlə Çin Xalq Azadlıq Ordusu milli birliyi qorumaq və ekstremizmə qarşı mübarizə prinsipi ilə modernləşdirilir. Elmi və texnoloji inkişaflar bu məqsədlə orduya uyğunlaşdırılır. Çinin beynəlxalq imicini artıracaq müasir, çəkindirici və hərtərəfli təlimlərdə iştirak edə bilən ordu həm imicini təzələyəcək, həm də ölkənin xarici siyasətində əlini gücləndirəcək.

Çinin beynəlxalq imicini artırmaqla xarici siyasətdə əlini gücləndirməsinin yollarından biri də çoxtərəfli qurumlarda iştirakıdır. Ekspertlər Çinin çoxtərəfli qurumlarda iştirakını strateji əhəmiyyət kəsb edir. Çin müttəfiqliklərini artıraraq özünə qarşı iqtisadi və siyasi təhlükələri minimuma endirməyə, hətta sıfırlamağa çalışır. Münasibətlərini təsir vasitəsi kimi istifadə edərək, xarici siyasət gündəmini qüsursuz şəkildə qoruyub saxlamağı hədəfləyir. Xarici yardımlar, dünya ölkələrinə tərəfdaşlıq üçün dəvətlər, BMT-nin sülhməramlı qüvvələrinə göndərilən əsgərlər və verilən təlimlər Çinin beynəlxalq imicini artırmaq və beləliklə, onun xarici siyasəti üçün əlaqələr şəbəkəsi yaratmağa imkan verəcəkdir.

Əsl qlobal gücə çevrilmənin yolunun çoxlu ölçülərə malik bir gücdən keçdiyini bilən Çin də gücün bütöv olması lazım olduğunu düşünür. Parçalanmış gücün təsirinin zəif olacağını hesablayaraq, gücün klassik tərifi daxilində hərbi və təhlükəsizlik gücünə yeni bir ölçü əlavə etdi – "yumşaq güc" [7].

Yumşaq güc ölkələrin xarici siyasətinə təsir etmək və onların qərarlarına təsir etmək və icraçı ölkənin istəklərinə uyğun qərarların verilməsini təmin etmək vasitəsidir. Ona görə də iqtisadi və ya hərbi güc qədər təsirli və konkret bir güc deyil. Lakin uzunmüddətli perspektivdə onun xarici siyasət alətlərindən biri olması ölkələrin yumşaq gücə əl atmasına haqq qazandırır. Çin də bu səbəbdən yumşaq gücə sərmayə qoyur.

2018-ci ildə büdcəsi 3,3 trilyon dollar olan Çinin elm və texnologiya araşdırmalarına 49,2 milyard dollar ayırdığı müəyyən edilib. Təhsilə 27 milyard dollar ayıran Pekin bu sahələrdə fərqləndirməyə nail olub. Yaxın ətrafını nəzərə alsaq, Çinin ayırdığı büdcəni ayıra biləcək ölkə yoxdur. Bu səbəbdən Çinin yumşaq gücünün nümayiş olunduğu təhsil, elm və texnologiya sahəsində Pekin bir addım irəli atacaq və bu, birtərəfli faydaya çevriləcək [4].

Bütün bunlara əlavə olaraq, Çin tədqiqatları aparan professor David Shambaugh-un fikrincə, beynəlxalq siyasi sistem daxilində Çinin imici çox müsbət deyil və ziddiyyətləri ehtiva edir. Shambaugh-a görə, Çin beynəlxalq səviyyədə qeyri-sabit davranış nümayiş etdirir. Ziddiyyətli rəftarları olan Çin bəzən son dərəcə arxayın olsa da, beynəlxalq ictimaiyyətə inamsızlıq nümayiş etdirir. O, iddialı davranır, lakin mahiyyətcə qərarsızdır. Münasibətləri mötədil saxlamağa çalışan Pekin riskə getməyin əleyhinədir. Ölkədə millətçiliyin ön planda olduğunu bildirən Şambaugh, beynəlmiləlləşməyə çalışan Çinin özünü qlobal düşünən/ifadə edən regional güc olduğunu, əslində isə regional güc olduğunu düşünür. O, dünyadan getdikcə daha çox asılı olan Pekinin iqtisadiyyatının sənayeləşdiyini, lakin hələ də zəif olduğunu və ölkənin inkişaf etdiyini bildirir. Bütün bu ziddiyyətlər Çinin ciddi bir şəxsiyyət böhranı yaşadığını və onun yüksəlişinin ziddiyyətli bir güc olduğunu göstərir.

Frensis Fukuyamanın fikrincə, Çinin ziddiyyətlərinin əsl mənbəyi onun hakimiyyətini geri almaq cəhdindən qaynaqlanır. Fukuyama iddia edir ki, Çin bu gün klassik Çin dövlətinə bənzəyir və indi çoxdankı siyasi ənənənin qaytarılmasını təmin etmək üçün addımlar atır. Qlobal sistemə inamın olmamasından irəli gələn seçicilik və tərəddüd Pekini ilk növbədə öz regionunda maraqlarını

sabitləşdirməyə və sistemin qlobal çoxqütblüyə çevrilməsi üçün səy göstərməyə məcbur edir [8, s.22]. Çin ümumiyyətlə xarici siyasətini bu istiqamətə yönəldir və xarici siyasət alətlərindən bu məqsədə xidmət etmək üçün istifadə edir. O, buna nail olmağın bir yolunu inkişaf etməkdə olan ölkələri dəstəkləmək və onları öz təsir dairəsinə daxil etməklə tapır.

Nəticə. Çin Xalq Respublikasının xarici siyasətinin əks etdirdiyi imici beynəlxalq aləm üçün aydın deyil. Həm daxili inkişafını tamamlamaq, həm də təsir siyasətlərini genişləndirmək üçün topladığı əlaqələri iqtisadiyyat çərçivəsində həyata keçirdi desək yanılmarıq. Aydın görünür ki, Çin indiki beynəlxalq sistemi transformasiya etmək iqtidarında deyil. Bu səbəbdən də mövcud sistemi saxlayaraq öz xarici siyasəti ətrafında öz gücünü toplamaqda davam edəcək.

Bu baxımdan Çinin xarici siyasəti beş variantla araşdırılmağa çalışılıb. Çin xarici siyasətini hökumət-partiya, iqtisadiyyat-enerji, təhlükəsizlik-hərbi, beynəlxalq görünürlük və yumşaq güc çərçivəsində aparır və bütün bu mövzular onun xarici siyasətinə töhfə verir. Bununla belə, Çin beynəlxalq sistemin işləməsi üçün düzgün mentalitet və zamanla öz alətlərini inkişaf etdirir. Eyni zamanda, hərtərəfli və qlobal alətlər Çinin qlobal gücə çevrilməsinə kömək edəcək. ÇKP-nin enerji sahələrinə, hərbi modernləşdirməyə, BMT-nin Sülhməramlı Qüvvələrinə investisiyalarına və Konfutsi İnstitutlarına investisiyalarının eyni vaxtda həyata keçirilməsi Çinin xarici siyasətinə qazanc gətirəcək.

Qarşımızda görünən çərçivə bir neçə aspektdən aşağıdakı kimi rənglənir. İlk növbədə, Pekinin xarici siyasət kanalları vasitəsilə özünü beynəlxalq sistemə daxil edərək qərbyönümlü siyasəti pozmağa çalışan görüntüsü var. İkincisi, seçici və beynəlxalq məsələlərdən çəkinən, etimadsız qalan, lakin daha çox təsir istəyən Çin var. Nəhayət, beynəlxalq sistemdən layiq olduğunu düşündüyü payı ala bilməyən və buna görə də çoxqütblü sistemi nəzərdə tutan Çin Xalq Respublikası var.

ƏDƏBİYYAT

1. “The World According to China”. - https://thediplomat.com/2018/10/the-world-according-to-china/ [01.10.2023].
2. Buzan B., China in international society: Is “peaceful rise” possible? // The Chinese Journal of International Politics, 2010, p.5-36.
3. Connor F., “The 3 Pillars of Chinese Foreign Policy: The State, the Party, the People” / The Diplomat, 2021. - https://rb.gy/c4uio [01.10.2023].
4. Matthew E., Silk Road expands to Arctic and beyond, Asia Times, 2019. - https://rb.gy/zcfbx [01.10.2023].
5. Mearsheimer J.J., China's Unpeaceful Rise, 2006, p.160-162.
6. Mearsheimer J.J., Why China’s Rise Will Not Be Peaceful? 2004. - https://rb.gy/j0l6h [01.10.2023].
7. Nye J., Hard and Soft Power in a Global Information Age, Oxford, 2004, p.10.
8. Salih A., Yeni İşgal Stratejisi: Yumuşak Güç ve Occupy, 2013, s.22-23.
9. Terry F., “Entertainment media, cultural power, and post-globalization: The case of China’s international media expansion and the discourse of soft power, Sage Journals, 2016, p.278-294.

КАНАН АХМЕДОВ
Докторант Бакинского Государственного Университета

АНАЛИЗ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ КИТАЯ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД

В современное время все большее значение приобретают такие особенности, как использование изменений, происходящих в системе международных отношений, или, другими словами, адаптация к изменениям. В этом отношении в качестве примера можно привести восхождение Китая к статусу «глобальной державы». В не столь далеком прошлом тот факт, что страна с незаметно слабой характеристикой развития за полвека претерпела существенные изменения и превратила проблемы в возможности, был, пожалуй, первым из основных факторов, привлекших внимание исследователей к Китаю. В статье будут проанализированы

особенности китайской внешней политики и насколько она полезна в борьбе с другими державами.

Ключевые слова: Международные отношения, внешняя политика, Китай, «мягкая сила».

KANAN AHMADOV
PhD student of Baku State University

ANALYSIS OF CHINA'S FOREIGN POLICY IN THE MODERN PERIOD

In contemporary times, features such as taking advantage of the changes occurring in the system of international relations or, in other words, adapting to changes, have become more important. In this regard, China's rise to become a "Global Power" can be shown as an example. In the not so distant past, the fact that a country with an unnoticeably weak development characteristic has gone through significant changes in half a century and turned problems into opportunities was perhaps the first of the main factors that drew researchers' attention to China. This article will analyze the characteristics of Chinese foreign policy and how useful it is in the fight against other powers.

Keywords: International Relations, Foreign Policy, China, “soft power”.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 01 oktyabr 2023-cü il.
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 05 oktyabr 2023-cü il.
Rəyçilər: t.ü.f.d. Mətin Məmmədli, s.e.d. Adil Mirabdullayev.